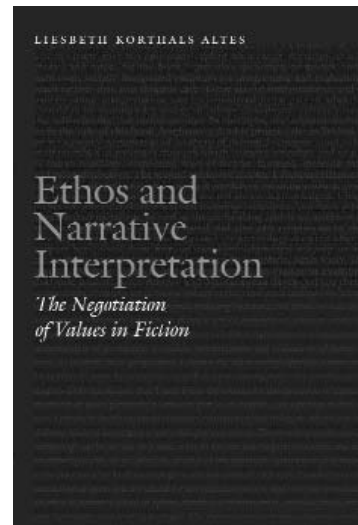

Liesbeth Korthals Altes
*Ethos and Narrative Interpretation. The Negotiation of
 Values in Fiction*
 Lincoln/Londen (University of Nebraska Press)
 2014
 327 pagina's
 60 dollar
 ISBN 9780803248366

Laurens Ham

Hoe wij interpreteren

Het zijn drie hete hangijzers van de narratologie: de (on)betrouwbaarheid van vertellers, de verhouding tussen personages en vertellers en auteurs, en oprechtheid en ironie. Ze hebben stuk voor stuk met de biografie of de intentie van literaire auteurs te maken. Sinds de literatuurwetenschap het ongerefleeteerd spreken over intenties en auteurslevens heeft 'afgeschafte', is het bijna onmogelijk geworden om van uitspraken in een roman aan te geven of ze 'gemeend' of 'betrouwbaar' zijn, en aan wie die intentie toegeschreven zou moeten worden. De talloze analytische instrumenten die ontwikkeld zijn om deze kwesties beter te begrijpen, kennen allemaal hun achilleshiel. Zo biedt het concept van de 'implied author' (Booth) een ingang om een aantal van de bovengenoemde vraagstukken aan te snijden, maar het is controversieel vanwege zijn dubbelzinnigheid. Wetenschappers zijn het er namelijk nooit over eens geworden of de 'implied author' een tekstverschijnsel is dat door de auteur in het leven wordt geroepen, of een beeld dat de lezer zich van de auteur vormt. *Ethos and Narrative Interpretation* van Liesbeth Korthals Altes draait in het bijzonder om dit soort lastige kwesties in de narratologie. Het boek biedt nauwelijks 'goede antwoorden' op dringende vragen in de verhaaltheorie, maar zet door zijn bewonderenswaardig brede theoretische scope wel steeds tot nadenken aan over hoe wij interpreteren.

Het boek plaatst zich gelijktijdig in ten minste drie actuele literatuurwetenschappelijke tradities: de cognitieve narratologie (de empirie en de theorie van het lezen en interpreteren), de literatuursociologie (met name de studie van auteursrepresentatie) en de discoursanalyse. Uit de laatstgenoemde traditie stamt het begrip 'ethos' dat in het centrum van deze studie staat. 'Ethos' komt van oorsprong uit de retorica van Aristoteles, waar het naast 'logos' en 'pathos' staat. Waar logos verwijst naar de ma-

nier waarop een spreker het publiek verstandelijk probeert te overtuigen en pathos naar het emotioneel beïnvloeden van de luisteraars, draait ethos om de 'karaktereffecten' (*character effects*) waarmee een spreker een geloofwaardig beeld van zichzelf wil neerzetten. Hedendaagse Franstalige discoursanalytici, onder wie Dominique Maingueneau en Ruth Amossy, hebben het begrip opnieuw geïntroduceerd om het zelfbeeld te beschrijven waarmee tekstschrijvers invloed op hun publiek proberen uit te oefenen. Ethos komt zo dicht tegen begrippen uit de literatuursociologie aan te liggen, die de al dan niet strategische (zelf)beelden van auteurs beschrijven, waaronder *posture*.

Korthals Altes neemt het begrip ethos van Maingueneau en Amossy over, maar geeft er een eigen draai aan door zich zowel op de *auteur* als op de *lezer* te concentreren. De keuze een auteur als oprecht of juist als ironisch te beschouwen, is weliswaar mede een effect van de tekst die hij of zij geschreven heeft, maar is uiteindelijk toch afhankelijk van de lezer. Korthals Altes heeft het daarom over *ethos attributions*, en ze wil weten hoe en wanneer lezers tot zulke ethos-toekenningen komen. Hiermee doet ze de oversteek naar de cognitieve literatuurwetenschap: welke frames en vooronderstellingen bepalen onze kijk op de figuur van de auteur? Dit alles stelt haar in staat om een aantal diepe kloven in het letterkundige landschap te overbruggen, zoals die tussen hermeneutiek (de theorie en praktijk van het interpreteren) en de cognitiewetenschap. Terwijl hermeneutici van cognitiewetenschappers het verwijt krijgen hun eigen interpretaties ten onrechte te verabsoluteren tot wetenschappelijke resultaten, vinden hermeneutici juist weer dat cognitiewetenschappers geen enkel oog hebben voor de individuele literaire tekst. Korthals Altes' 'metahermeneutische' methode, zoals ze haar noemt, behoort strikt gezien tot de hermeneutiek, maar is 'perfectly compatible' (96) met cognitieve en empirische benaderingen van verhalen. De methode richt zich namelijk niet op het analyseren van verhalende teksten zelf, maar op het begrijpen van de conventies waarmee lezers narratieve werken interpreteren – een taakstelling die grenst aan die van de cognitiewetenschappers.

Dit alles klinkt behoorlijk abstract en ik moet toegeven: *Ethos and Narrative Interpretation* vraagt met name in de eerste honderd pagina's aardig wat van de lezer. Hij of zij krijgt met een spervuur aan theorieën en concepten te maken, waarvan de relevantie niet onmiddellijk duidelijk is. In de eerste helft van het boek staan weinig literaire analyses die de theoretische uitspraken hadden kunnen verhelderen. Een andere makke van het boek is dat het een vrij ondoorgrondelijke structuur kent. Ideeën en theorieën keren in verschillende hoofdstukken terug, en niet altijd op een voor de hand liggende plek: een uiteenzetting over de term ethos bij Maingueneau en Amossy staat op pagina 60-65, terwijl je het direct na de uiteenzetting over Aristoteles' ethosbegrip (2-6) zou verwachten. Wie echter de moeite neemt om tot het theoretische bouwwerk door te dringen, wordt beloond: ik heb bijzonder veel bijgeleerd over de eerdergenoemde hette hangijzers van de narratologie.

Deze studie opent na het voorwoord met een inleiding, 'Why Ethos?', waarin niet alleen het ontstaan van de term wordt geschetst, maar vooral de relevantie ervan voor

de hedendaagse literatuurwetenschap wordt beargumenteerd. De geloofwaardigheid van auteurs is altijd al een belangrijk thema voor lezers geweest, aldus Korthals Altes, maar is dat in de hedendaagse mediacultuur eens te meer. Nu auteurs mediaverschijningen zijn geworden van wie oprechtheid wordt verwacht (10), bestaat er nogal vaak controverse over het ethos van een auteur. Zo besteedt Korthals Altes aandacht aan de moeilijk te duiden provocaties van Michel Houellebecq, het al-dan-niet-postmoderne pleidooi voor oprechtheid in Dave Eggers' *A Heartbreaking Work of Staggering Genius*, en de controverse over James Frey's zogenaamde afkickmemoires *A Million Little Pieces*. Daarnaast maakt Korthals Altes in deze inleiding duidelijk dat het onderzoek naar ethos en leeservaringen kan helpen om de maatschappelijke relevantie van de literatuurwetenschap te beargumenteren. Het boek heeft dus een geëngageerde agenda: met het begrip ethos zouden we volgens Korthals Altes beter kunnen begrijpen hoe het literaire lezen bijdraagt aan het ontwikkelen van een empathische verhouding tot anderen. Overigens verdwijnt dat engagement in het vervolg van het boek helemaal naar de achtergrond, om pas in het korte laatste hoofdstuk 'On Narrative, Ethos, and Ethics' (249-255) weer op te duiken. Hier maakt Korthals Altes duidelijk dat de meta-hermeneutische reflectie op ethos altijd met ethiek samenhangt, in die zin dat de methode ons gevoelig maakt voor de diversiteit die inherent is aan het interpreteren. Zo worden lezers zich bewuster van hun eigen interpretatieve vooronderstellingen en de visies van anderen.

Terug naar deel één, dat de grondslagen schetst van de meta-hermeneutische methode. Dit deel is het breedst van opzet. Hoofdstuk één presenteert bijvoorbeeld een waaier aan cognitieve theorieën over spel en verhalen, met drie kernbegrippen: Merlin Donalds *metacognition* (waarmee hij verwijst naar de menselijke eigenschap om op het eigen denken te reflecteren), het begrip *negotiation* (waarmee onder meer naar de praktijk van het interpreteren wordt verwezen) en het idee van *framing* (als breed begrip om de vooronderstellingen en mentale schema's van lezers te beschrijven). Verrassend is dat er daarna wordt betoogd dat veel van deze inzichten prima verenigbaar zijn met de hermeneutiek: beide vakrichtingen gaan feitelijk op vergelijkbare manieren met processen van betekenisgeving om. Hoofdstuk twee verlegt het accent naar de literatuursociologie en de discoursanalyse: hier draait het onder meer om de manier waarop literaire waarde als sociologisch verschijnsel wordt gedefiniëerd. Dit hoofdstuk bevat de eerste wat meer substantiële analyse: een mooie analyse van de totaal verschillende wijze waarop twee beschouwers een ethos aan Houellebecq toeschrijven.

Deel twee begint nogal verwarrend, met een kort hoofdstuk waarin de relatie tussen hermeneutiek en cognitiewetenschap nog eens wordt hernomen. De kern van dit deel schuilt in hoofdstuk vier en vijf. In de eerste wordt een trits 'key concepts revised', waaronder narratieve inbedding, intentionaliteit en fictionaliteit. Dat deze begrippen echt 'herzien' worden, kun je volgens mij niet zeggen: het hoofdstuk bestaat vooral uit een bespreking van een groot aantal narratologische theorieën over deze kwesties, onder meer van Genette en Schaeffer. Korthals Altes' meta-hermeneutische methode, die erin bestaat dat er vooral op de vooronderstellingen van het interpreteren wordt

gelet, sluit feitelijk uit dat er een nieuwe sluitende theorie over deze kwesties wordt geponeerd. Dat neemt niet weg dat de genuanceerde bespreking van deze kernconcepten heel waardevol is. Hetzelfde geldt voor hoofdstuk vijf, waarin misschien wel de meest ingewikkelde kwestie van het hele boek wordt besproken: hoe maak je als lezer in je ethostoekenningen onderscheid tussen personages, vertellers en auteurs? Een echt antwoord komt er opnieuw niet, maar het is toch een groot plezier om te zien hoe er langs psychologische, retorische en narratologische modellen wordt gemanoeuvreed, met een beknopte maar mooie analyse van David Mitchells *The Thousand Autumns of Jacob de Zoet* als toelichting. Korthals Altes bespreekt eerst een aantal gangbare narratologische theorieën over personages en vertellers, waaronder de aanname dat lezers geneigd zijn personages als ‘echte mensen’ te beschouwen en het begrip van de onbetrouwbare verteller. In lijn met de metahermeneutische methode is ze niet zo zeer in de vraag geïnteresseerd of er daadwerkelijk zoiets bestaat als ‘onbetrouwbaar vertellen’ – zoals door wetenschappers als Nünning is betwijfeld – maar eerder in wát er gebeurt als een lezer een verteller als onbetrouwbaar bestempelt. In het laatste deel van het hoofdstuk gaat ze in op de gespletenheid van de auteur: hij of zij neemt allerlei gedaantes aan, van een biografische gedaante buiten het oeuvre tot een fictionele als verteller. Al deze gedaantes zouden in een metahermeneutische analyse aan bod moeten kunnen komen, óók die van de biografische figuur die in meer strikte narratologische modellen buiten beschouwing wordt gelaten.

Het derde deel van het boek opent met de vraag hoe genretoeschrijvingen interpretaties meebepalen (hoofdstuk zes). Korthals Altes demonstreert haar punt hier met grote interpretaties van François Bons geëngageerde literatuur en de fascinerende autofictie van Christine Angot. Extra waardevol is dat deze besprekingen meteen voor de meeste Engelstalige en Nederlandstalige lezers als eerste kennismaking met deze auteurs zullen fungeren. Hoofdstuk zeven vind ik persoonlijk een van de hoogtepunten van het boek, omdat het op buitengewoon lucide wijze theorie met praktijk combineert: na een uiteenzetting over theorievorming over oprechtheid en ironie volgt een uitvoerige analyse van het werk van Dave Eggers. Korthals Altes toont dat het maar net van de context en het frame van de lezer afhangt of *A Heartbreaking Work* als oprecht dan wel ironisch wordt geïnterpreteerd. Ze laat zien dat pas in retrospectief, voor wie latere documentaire boeken als *What is the What* en *Zeitoun* kent, duidelijk wordt hoe Eggers afstand probeert te nemen van de ironie die hij kenmerkend acht voor het postmodernisme.

Zo beweegt dit boek behoedzaam tussen abstractie en letterkundige demonstratie. Die abstractie is nodig, omdat Korthals Altes een buitengewoon ingewikkeld punt wil maken: ze wil laten zien hoe ons vermogen functioneert om karakterkenmerken toe te schrijven aan personages, vertellers en auteurs. Dit doet ze genuanceerd en nooit drammerig: ze overtuigt ons niet van haar persoonlijke theoretische visie, maar maakt ons deelgenoot van haar reflectie op bestaande inzichten. En de demonstratie is ook nodig, om telkens aan te tonen hoe interpretatie nu concreet in zijn werk gaat. Die interpretaties krijgen vanwege hun ‘metacognitieve’, reflexieve inslag (‘waarom ken ik

juist dit ethos toe?') overigens een heel persoonlijke toon. Zo wordt *Ethos and Narrative Interpretation* toch nog een studie waarin de stem van Liesbeth Korthals Altes voortdurend doorklinkt.

